

BOROS BIANKA

Nicolai Hartmann: *Etika*

Ford. Simon Ferenc. Budapest, Noran Libro, 2013.

Végre folytatódik a Nicolai Hartmann-művek magyarra fordításának 1977-ben megszokadt sora. Hartmann művei közül elsőként a *Teleológiai gondolkodás* (Hartmann 1970) jelent meg magyarul 1970-ben az Akadémiai Kiadónál, Redl Károly fordításában, ezt követte 1972-ben a *Kleinere Schriften* I. kötetének írásait tartalmazó *Lételméleti vizsgálódások* című gyűjteményes kötet (Hartmann 1970), ezúttal a Gondolatnál (itt szintén Redl Károly a fordító). A sort – egészen mostanáig – Bonyhai Gábor a Magyar Helikonnál megjelent 1977-es *Esztétika*-fordítása zárta (Hartmann 1977). A Simon Ferenc által magyarra fordított *Etika* 2013-ban látott napvilágot a Noran Libro Kiadó gondozásában (Hartmann 2013).

Aki magyarul kívánt tájékozódni a hartmanni etikáról, annak ez idáig be kellett érnie a *Lételméleti vizsgálódások* című kötet három rövid írásával (*Értelemadás és értelemteljesülés, Az erkölcsi követelmények lényegéről, A személyiség éthosza* – Hartmann 1970. 451–579), valamint a Simon Ferenc által fordított *Etikának* a Pro Philosophia Füzetek és a Szegedi Tudományegyetem honlapján (ideiglenesen) közzétett két kisebb részletével (Első rész, IV. szakasz: *A kanti etika* [Hartmann 2006], illetve 17–18. fejezet: *A kellés lényegéről* [Hartmann 2011]).

Nicolai Hartmann eddig a 20. század méltatlanul elfeledett gondolkodóinak

egyike volt, az utóbbi években azonban egy Hartmann-renaisszánsz van kibontakozóban. Németországban a filozófiai antropológia művelői kezdtek el érdeklődni Max Scheler, Helmuth Plessner és Arnold Gehlen munkássága mellett Nicolai Hartmann rétegelmélete iránt. Különösen fontos mérföldkő ebben a tekintetben Matthias Wunsch 2011-es *Zur Standardkritik an Max Schelers Anthropologie und ihren Grenzen. Ein Plädoyer für Nicolai Hartmanns Kategorienlehre* című tanulmánya (Wunsch 2011). A Nicolai Hartmann Society, melynek tagjai nemzetközi Hartmann-konferenciákat szerveznek, 2009-ben kezdte meg működését. A 2011-ben Wuppertalban *Von der Systemphilosophie zur Systematischen Philosophie – Nicolai Hartmann* címmel megrendezett Hartmann-konferencia megjelentetett kötetében (Hartung–Wunsch–Strube 2011) számos olyan tanulmányt is találunk, amely a hartmanni gondolatok aktualitását boncolgatja.

Bár Hartmann négykötetes ontológiája – *Zur Grundlegung der Ontologie* (Hartmann 1935), *Möglichkeit und Wirklichkeit* (Hartmann 1938), *Der Aufbau der realen Welt: Grundriß der allgemeinen Kategorienlehre* (Hartmann 1939), *Philosophie der Natur: Abriß der speziellen Kategorienlehre* (Hartmann 1950) – önmagában is figyelemre méltó teljesítmény, emellett jelentős műveket hagyott hátra az esztétika, az etika és

az ismeretelmélet területén is. *Etikája*, ez a maga 821 oldalával szintén monumentális terjedelmű munka, még az elsők között, közvetlenül a nagy ismeretelméleti mű (*Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis* (Hartmann 1921)) megírása után született (Hartmann 1925).

Maga Max Scheler 1926-ban a *Formalizmus*-könyv harmadik kiadásához írt előszavában a következőképpen nyilatkozik Nicolai Hartmann *Etikájáról*: „Nicolai Hartmann művének egy sor részlemezésében [...] lényegesebben járult hozzá a filozófiai etika fejlődéséhez, mint bármely egyéb bel- vagy külföldi könyv, amelyvel az utóbbi évtizedekben találkoztam” (Scheler 1979. 16). Bár a materiális érték-etika alapvető téziseit tekintve a két szerző minden további nélkül egyetért, azzal, hogy Hartmann ennek gyökereit egészen Arisztotelészig vezeti vissza, Scheler nem tud azonosulni, és ezt a motívumot Hartmann-nál a régi marburgi gondolkodás hatásának tekinti.¹ Scheler olvasatában a materiális értéketika kifejezetten a modern kori filozófia vívmánya (Scheler 1979. 17).

Hartmann *Etikája* három fő részből épül fel: *Az erkölcs fenomenológiája*, *Az erkölcs axiológiája*, illetve *Az erkölcsök metafizikája*. Az első részben Hartmann néhány kiválasztott etikai irányzat, valamint – gyakran utalva Scheler *Formalizmus*-könyvére (Scheler 1927)² – a kanti etika szubjektívizmusának, formalizmusának és intellektualizmusának bírálatával kezdi saját etikai álláspontjának körvonalazását, és jut el az általa képviselt materiális értéketika kifejtéséig. E koncepció fő tézisei: létezik

olyan etikai *a priori*, amely nem formális, hanem materiális (azaz tartalmilag meghatározott), illetve az érzés is (mint érték-megragadás vagy értékérzés) ismeretfunkcióval rendelkezik.

A második részben kap helyet az értékek rendszerének kifejtése. A különböző értékek tárgyalása mentén Hartmann az értékek antinomikájának kifejtésére helyezi a hangsúlyt. Az értéktábla törvényszerűségeit pedig az *Der Aufbau der realen Welt*-ből (Hartmann 1964) is ismert aprólékos részletességgel dolgozza ki.

A mű harmadik része az akaratszabadsággal foglalkozik, mely tipikus példáját nyújtja Hartmann *aporetikus* munkamódszerének. Az etikai szabadság két nagy antinómiájának – az oksági antinómia és a kellés-antinómia³ felvázolása után sorra megfogalmazza a szabadság – az előbbiekből adódó (látszólagos) apóriáit, körbejárva ezzel a probléma lehetséges aspektusait. Majd ezek aprólékos kifejtése után ezek feloldását adja, eljutva ezzel a szabadság ontológiai lehetőségességének (a rétegontológián alapuló) bizonyításáig, mely minden etika alapvető feltétele. A mű végén extra adalékként kitér a vallási apóriákra is, melyeket ugyan nem tekint az etikai probléma szerves részének, mégis ismereti álláspontját velük kapcsolatban.⁴

A hartmanni etika leginkább vitatott pontja egyértelműen az értékek ideális létmódjáról szóló vélekedés (Hartmann 2013. 157). Amit Hartmann az értékek magánvalóságának tézisével hangsúlyozni akar – ahogy ezt az *Etika* második kiadásához hozzáfűzött lábjegyzetében megfogalmazza –, mindössze annyi, hogy azok függetlenek

¹ „[R]égi marburgi módon [...] még mindig olyan dolgokat lát bele Arisztotelészbe, melyek valójában nincsenek meg ott” (Scheler 1979. 17). Ez a kritika érvényesíthető lehet Hartmann Kant-olvasatát tekintve is, ahogy azt például Hedwig Below-nál látjuk (Below 1966).

² Első kiadás. Magyarul: Scheler 1979.

³ A jól ismert kanti *Kausalantinomie*, ill. az értékek és az akarat determinációjának összeütközését megfogalmazó *Sollensantinomie*.

⁴ Scheler kifejezését kölesönvéve: Hartmann *posztulatív ateista* módon közelíti meg az etikai problémát (Scheler 1929. 43–44). A témához bővebben lásd Boros 2010.

a tudattól. „A »magánvalóság« épphogy csak egy egyszerű, minden további nélkül felmutatható fenomént jelent: a szubjektum vélekedésétől való függetlenséget – sem többet, sem kevesebbet” (Hartmann 2013. 157). A létmódok különbségének tekintetében tehát az a hangsúlyos, hogy a modális viszonyok a reális világtól eltérő módon működnek az ideális követelmények esetében.⁵ Ez a különbség *Sollen* és *Wollen* viszonyának kifejtésénél, illetve az értékek realizálásánál jut majd központi szerephez.⁶

Hartmann számára az értékrelativitás csupán az *értéktudat szükségéből* (Hartmann 2013. 73, 163) adódik, mely annyit jelent, hogy az ember egyszerre csak az értékek egy kis csoportját képes befogadni és megvalósítani. Az értékekre eső pillantás „mindig csak egy szűk fénykört metsz ki, világít be a magánvaló értékbirodalomból” (Hartmann 2013. 163), mely a különböző kultúrákban más és más, valamint változik a különböző korokban és társadalmi kontextusokban is.

Ennek alaposabb megértéséhez az ember (a rétegonológia értelmében) mint négyyszeresen rétegzett képződmény legmagasabb, szellemi rétegének összetettségét kell figyelembe vennünk. Hartmann három, egymással egyenrangú részét (személyes szellem, objektív szellem és objektívált szellem) különbözteti meg. Ennek kifejtését azonban már egy későbbi műben, a *Zum Problem des geistigen Seins*ben (Hartmann 1933) találjuk. Erre a kötetre Hartmann maga is hivatkozik az *Etika* második kiadásának (1935) előszavában, mint az *Etikát* kiegészítő munkára. Itt a cselekvő lényt már kifejezetten annak tár-

sadalmi-szociális összefüggéseit figyelembe véve vizsgálja, hangsúlyozva, hogy az etikai cselekvő, a *személy* fogalma csupán a közösség kontextusában nyeri el értelmét.

Küllemét tekintve a kötet letisztult, igényes kiadvány, s a masszív kötésnek köszönhetően nagy terjedelme (710 oldal) ellenére is jól kezelhető, forgatható. A könyv az eredeti kiadás pontos mása, ami sajnos azt jelenti, hogy nem tartalmaz sem fordítói előszót, sem utószót. Név- és tárgymutatót sem találunk a kötetben – aminek legvalószínűbb oka, hogy Hartmann maga egészen ritkán nevez meg más szerzőket, a fejezetek, illetve szakaszok nagyfokú tagoltsága és címeik lényegre törősége pedig a tárgymutatót teszi majdhogynem feleslegessé. Ami a (kétnyelvű) terminusszótár hiányát illeti, bár talán épp a következők miatt nagyon informatív és érdekes lett volna, mégsem igazán égető probléma. A szövegből ugyanis általában nagyon pontosan kiderül, hogy a neokantiánus hagyományból érkező Hartmann az adott kifejezés jelentését megtartja, vagy épp – ahogy legtöbbször – szembehelyezkedik a marburgi értelmezéssel, és annak eredetibb kanti jelentés-tartalmát kívánja felfejteni. Nincs azonban teljesen magára hagyva az olvasó. Az eredetiben csak elvétve található lábjegyzeteket csillaggal megjelölt rövid fordítói megjegyzések egészítik ki.

A fordítás tekintetében a legszembe-tűnőbb, hogy Simon a *Sollen* kifejezést – Redl fordításától eltérően – a *kellés* szóval adja vissza. Redl „legyen”-je, bár első megközelítésben gördülékenyebbnek hat, a gyakori szóösszetételekben (pl. *Seinsollen*, *Tunsollen*) már egyáltalán nem működik. Olyan fogalmak esetében, mint a *Sollen*, valójában, azt gondolom, nincs igazán jó megoldás. Egy-egy rövidebb alkalmi fordítás esetében – ahogy magam is tettem néhány helyen (pl. Boros 2014) – még megtartható a *Sollen*, egy etikai mű teljes fordításakor azonban elkerülhetetlen,

⁵ Ehhez lásd Heinrich Becknek a reális és ideális szféra viszonyainak modalitástani elemzését érintő kritikáját (Beck 1961).

⁶ A problémakör alaposabb kifejtését lásd: Boros 2015. 162–167.

hogy rendszeresítsünk egy kifejezést. Simon Ferenc a *kellés*-t választja.

Kétségtelen, hogy Hartmann nem tartozik a leglégiésebb szerzők közé, a világos és pontos megfogalmazást mindenkor az olvasmányosság elé helyezi, s e tekintetben a fordítás megfelel Hartmann szellemének. Figyelembe véve az etika témakörében való mondanivalójának terjedelmét, mely a maga tényszerű stílusában is meghaladja a 800 oldalt, valamelyest érthető, hogy miért nem marad hely könnyedebb mondatok és szóvirágok számára. Hartmann mint szerzőt mindemellett találoán jellemzi a Max Scheler által kiemelt „személyes és mégis objektív” és *plastikussá* vált bátor, szigorú és jóságos *bölcsesség*, amely a művet egészen a stíluság áthatja” (Scheler 1979. 16).

IRODALOM

- Beck, Heinrich 1961. *Möglichkeit und Notwendigkeit. Eine Entfaltung der ontologischen Modalitätenlehre im Ausgang von Nicolai Hartmann*. München, Berchmanskolleg.
- Bellow, Hedwig 1966. *Das Problem der Freiheit in Nicolai Hartmanns Ethik*. Phil. Diss., Köln.
- Boros Bianka 2010. Ethische und religiöse Freiheit bei Nicolai Hartmann. In *DOS I*. Konferenciakötet. 26–34.
- Boros Bianka 2014. Determináció mint kauzalitás, mint Sollen és mint Wollen – Az erkölcsi szabadság antinomikus tárgyalása Nicolai Hartmann etikájában. *Magyar Filozófiai Szemle*. 56/4. 106–123.
- Boros Bianka 2015. *Selbstständigkeit in der Abhängigkeit. Nicolai Hartmanns Freiheitslehre*. Würzburg, Ergon-Verlag.
- Hartmann, Nicolai 1921. *Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis*. Berlin, Vereinigung wissenschaftlicher Verleger.
- Hartmann, Nicolai 1925. *Ethik*. Berlin–Leipzig, Walter de Gruyter.
- Hartmann, Nicolai 1933. *Das Problem des geistigen Seins. Untersuchungen zur Grundlegung der Geschichtsphilosophie und der Geisteswissenschaften*. Berlin, Walter de Gruyter.
- Hartmann, Nicolai 1935. *Zur Grundlegung der Ontologie*. Berlin, Walter de Gruyter.
- Hartmann, Nicolai 1938. *Möglichkeit und Wirklichkeit*. Berlin, Walter de Gruyter.
- Hartmann, Nicolai 1939. *Der Aufbau der realen Welt. Grundriß der allgemeinen Kategorienlehre*. Berlin, Walter de Gruyter.
- Hartmann, Nicolai 1950. *Philosophie der Natur. Abriss der speziellen Kategorienlehre*. Berlin, Walter de Gruyter.
- Hartmann, Nicolai 1970. *Teleológiai gondolkodás*. Ford. Redl Károly. Budapest, Gondolat.
- Hartmann, Nicolai 1972. *Lételeméleti vizsgálódások*. Ford. Redl Károly. Budapest, Gondolat.
- Hartmann, Nicolai 1977. *Esztétika*. Ford. Bonyhai Gábor. Budapest, Magyar Helikon.
- Hartmann, Nicolai 2006. Etika. IV. szakasz. A kanti etika. *Pro Philosophia Füzetek* 2006/3. Ford. Simon Ferenc. Online: <http://www.c3.hu/~prophil/profi063/hartmann.html>
- Hartmann, Nicolai 2013. *Etika*. Ford. Simon Ferenc. Budapest, Noran Libro.
- Hartung-Wunsch-Strube 2011. Gerald Hartung – Matthias Wunsch – Claudius Strube (szerk.) *Von der Systemphilosophie zur Systematischen Philosophie – Nicolai Hartmann*. Berlin, De Gruyter.
- Scheler, Max 1927. *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik. Neuer Versuch der Grundlegung eines ethischen Personalismus*. Halle, Max Niemeyer Verlag.
- Scheler, Max 1929. *Philosophische Weltanschauung*. Bonn, Friedrich Cohen Verlag.
- Scheler, Max 1979. *A formalizmus az etikában és a materiális értéketika*. Ford. Berényi Gábor. Budapest, Gondolat.
- Wunsch, Matthias 2011. *Zur Standardkritik an Max Schelers Anthropologie und ihren Grenzen. Ein Plädoyer für Nicolai Hartmanns Kategorienlehre*. XXII. Deutscher Kongress für Philosophie, 11.-15.09.2011, München. Online: http://epub.ub.uni-muenchen.de/12502/1/Wunsch_2011-Zur_Standardkritik_an_Schelers_Anthropologie_und_ihren_Grenzen.pdf

